

**A DELIMITATÍV
ÉS A DEMINUTÍV-ITERATÍV AKCIÓMINŐSÉGŰ OROSZ IGÉK
MORFOLÓGIAI ÉS SZEMANTIKAI ÖSSZEFÜGGÉSE**

KRÉKITS JÓZSEF

M. L. REMNYEVA, az aspektusrendszer kialakulását vizsgálva, hangsúlyozza, hogy az évszázadok során az aspektusrendszer fejlődésében úgy a jelentés, mint a formai kifejezés tekintetében egyfajta mozgás, változás észlelhető, amely a konkrét lexikai, féllexikai, az egyre inkább absztrahálódó cselekvésmódoktól az absztrakt grammatikai aspektuskategória kialakulásához vezetett. A XV. században ért véget az a folyamat, amely során az igei szuffixumok, kiszabadulva a lexika szférájából, grammatikalizálódtak és váltak a továbbiakban az aspektuspárok képzésének grammatikai eszközeivé. Az *-uva-*szuffixum, amely valamikor új szavak képzésére szolgált, az iteratív jelentésfunkciót megtartva, „processzualizálódott”, képessé vált a cselekvést folyamatában is megjeleníteni.¹ Véleményünk szerint az *-uva-*szuffixumnak ez az eredeti szóképző (iteratív jelentést hordozó) funkciója még ma is több esetben fennmaradt; egyes *-uva-* szuffixummal képzett igék még a mai napig sem képesek a cselekvést folyamatában visszaadni. Nem alkotnak igepárt a motiváló perfektív igével, mert ma is iteratív cselekvésmódot fejeznek ki, mint pl. a *посиживать, просигивать, заговаривать и пр.*

A «заговаривать» ige iteratív jelentéséből kiindulva N. NYEKRASZOV orosz nyelvész arra a következtetésre jutott, — állapítja meg D. GRUBOR horvát aspektológus —, hogy a «заговаривать» ige a *за + говаривать* kompozíciójából keletkezett. Szemérveti NYEKRASZOVNAK, hogy nem veszi figyelembe a többi szláv nyelvet, nem hasonlít össze: „Az oroszban könnyebb tévedni ebben a kérdésben, mint a többi szláv nyelvben, mert az oroszban sokkal több egyszerű iteratív ige keletkezett: számunkra magától értetődő, hogy a «заговарити» a «заговорити»-ből képződött, mert nekünk nincs «говарити» igénk. Ezek az egyszerű iteratív igék az összetett igék hatására jöttek létre; *ebből következik, hogy az ilyen igealakok, mint «говаривать» későbbi keletűek, mint a «заговаривать».*² (Kiemelés tőlem. — K. J.) N. NYEKRASZOV nézeteihez csatlakozik A. A. САНМАТОВ és A. MAZON is, akik a fentebb említett *-uva-*szuffixumos képződményeket szintén a prefixum és az egyszerű iteratív ige kompozíciójának tartják (*хаживать — похаживать, читывать — почитать и пр.*).^{3,4} KRISTINE NETTEBERG továbbmegy és azt állítja, hogy ha az egyszerű iteratív igehez (*wy + pisywać*) prefixum járul, azzal megszűnik az ige iteratív jellege, és olyan akcióminőségű ige válik belőle, amilyenre az előképző determinálja.⁵ A. BELIĆ szerb nyelvész végérvényesen megcáfolja ezeket a nézeteket, mondván: „Es gibt m. E. für die slawischen Sprachen als Regel, dass sie perfektive Verba schaffen, indem sie aus einem einfachen imperfektiven Verbum durch ein Präfix ein Kompositum bilden und dass sie imperfektive Verba schaffen, indem sie aus dem Stamm des perfektiven Verbums einen neuen Stamm durch besondere Ableitungssuffixe bilden”.⁶ (Kiemelés tőlem. —

K. J.) A. BELIĆ sikraszáll amellett, hogy az aspektusrendszer kialakulásában elsődleges szerepet a perfektíváció játszott, az imperfektíváció későbbi jelenség: «Централна је перфективација, прва; имперфективација (итерација) је каснија.»⁷ A. BELIĆ elméletét az orosz nyelvre elsőként S. KARCEVSKIJ alkalmazza, amikor kifejti, hogy elméletileg minden prefigált igének megfelel egy reimperfektívált származékige, amely jelentésében a motiváló igével teljesen megegyezik.⁸ S. KARCEVSKIJ-nek a két ige jelentésazonosságára vonatkozó megállapítása csak azzal a megszorítással helytálló, hogy ez csak a rezultatív-terminatív befejezett igéket és a belőlük képzett újrafolyamosított igéket jellemzi. M. L. REMNYEVA helyesen állapítja meg, hogy a mai aspektusrendszer kialakulásában a főmozzanatot az igepárok képzése, a terminatív (célirányos cselekvést jelentő) perfektív igék létrejötte jelentette, amelyek az *-ива*-szuffixum segítségével, a szótó megnyújtásával az iteratív jelentésfunkció mellett képesek voltak a cselekvést folyamatában is megjeleníteni.⁹ Csak a rezultatív-terminatív igék képesek processzualizálódni, csak belőlük képzhetünk igepárt. A temporatív-terminatív igékből képzett imperfektív alakok nem tudtak processzualizálódni, megtartották eredeti iteratív jelentésüket. Ennek szemantikai okát JU. SZ. MASZLOV a következőkben látja.: «Невозможность процессуализации глаголов типа пожить, прожить и др. связана с заключённой в них ограниченности протекания определёнными временными рамками.»¹⁰ Hogy a perduratív és a delimitatív igékből morfológiailag szabályosan képzett folyamatos alakok nem alkotnak igepárt, erről JU. SZ. MASZLOV ezt mondja: «существуют образования несовершенного вида, морфологически абсолютно правильные (Kiemelés tőlem. — K. J.) и тем не менее не составляющие с ними соотносительных видовых пар. Так *поживать*... не есть просто форма несовершенного вида от глагола *пожить*, также как *проживать* не есть форма несовершенного вида от глагола *прожить*.»¹¹ Tualajdonképpen az affixális homonímia jelenségével állunk szemben: az *-ива*-szuffixum jelen esetben szóképző szerepet tölt be, szemben az általánosabb, gyakoribb formaképző funkciójával (*переписать//переписывать*).¹² A delimitatív és a deminutív-iteratív igék morfológiai összetartozására E. A. ZEMSKÁJA és A. V. ISZÁCSENKÓ is felhívja a figyelmünket.¹³ A. V. ISZÁCSENKÓ ezt írja: «Глаголы органической совершаемости типа *поговорить, походить* как и все остальные совершаемые глаголы не имеют соответствующих парных глаголов несовершенного вида. Морфологически соотносённые с ними глаголы типа *поговоривать, похаживать* (Kiemelés tőlem. — K. J.) не могут быть рассматриваемы в качестве видовых коррелятов к *поговорить, походить*, так как они в свою очередь, выражают самостоятельную прерывисто-смягчительную совершаемость.»¹⁴ A. V. ISZÁCSENKÓ ellentmondásosságára jellemző, hogy másutt ugyanebben a könyvében erről a kérdésről már homlokegyenest másképpen nyilatkozik, kijelentve, hogy a *покашливать* típusú igéket az egyszerű, pusztá igékből kompozíció útján képezzük:

кашл(ять)

по + кашл + ив + ать¹⁵

A. V. ISZÁCSENKÓval és néhány mai követőjével, többek között N. SZ. AVILOVÁval¹⁶ és V. V. ЛОПАТЫННАl¹⁷ nem érhetünk egyet, amikor a deminutív-iteratív igék kialakulását az alapigékre vezetik vissza, mert az újrafolyamosított igealakok nem kompozíció útján jöttek létre, hanem szabályszerűen a perfektív ige tövének a megnyújtásával.¹⁸ JU. SZ. MASZLOV szembefordul S. KARCEVSKIJ-nek azon nézetével, mely szerint a reimperfektívált igék lexikai jelentésükben megegyeznek a motiváló igék-

kel,¹⁹ hangsúlyozva, hogy S. KARCEVSZKIJnek erre vonatkozó nézeteit nem szabad mechanikusan értelmezni. Van, amikor a „perfektív igékből képzett imperfektív ige töve szemantikailag elszakad a motiváló ige tövétől”, minek következtében a perfektív és az imperfektív tö nem alkothatja egyazon igei lexéma két szóalakját. Például az orosz nyelvben — hangsúlyozza a továbbiakban JU. SZ. MASZLOV, — az olyan igék mint a *посматривать*, *почёсывать* nem képeznek igepárt a velük morfológiailag összefüggő *посмотреть* és *почесать* igékkel, mert a reimperfektívált igealakban megjelenik a cselekvés „szabálytalan ismétlődésének” a jelentésárnyalata is. „Ezek a jelenségek más szláv nyelvekben is megtalálhatók; vizsgálatuk külön figyelmet érdemel”.²⁰ (Kiemelés tőlem. — K. J.)

Míg JU. SZ. MASZLOV a delimitatív és a deminutív-iteratív cselekvésmód morfológiai összefüggésére, összetartozására mutat rá, addig M. A. SELJAKIN a tartalom síkján indokolja rokoni együvé tartozásukat: „A deminutív-iteratív igék, amikor az ismétlődő cselekvés megszakitottságát, szaggatottságát fejezik ki, *szemantikájukban a delimitatív igék jelentésére támaszkodnak* (Kiemelés tőlem. — K. J.), amelyek a cselekvést időben határolják körül”.²¹ A delimitatív akcióminőségű orosz perfektív igéket mindig aterminatív (nem célirányos cselekvést jelentő) alapigékből képezzük. Az aterminatív alapigék cselekvése fejlődésében sohasem érheti el a célját, a maga belső határát; cselekvésük csak külsőleg, időben határolható körül. A delimitatív igék jelentésében a *meghatározott* (a szótóban a *határ* szóval) *időtartamú* cselekvésen mindig rövid vagy szubjektíve (viszonylag) rövid ideig tartó perfektív cselekvést értünk.* Mélydisztribúciójukat képező fakultatív jellegű akcionális értékmutatóik utalhatnak 1. a totális cselekvés idejének rövid tartamára; *немного, немножечко, недолго, ещё минуту и пр.*, 2. a totális cselekvés idejének viszonylagos rövidegére: *недельку, две недельки, годочков пять, всего (только) месяца четыре и пр.*

«Отец *немного* посмеялся, потом, обняв сына, разъяснил, что эту историю надобно понимать» (М. Горький. Жизнь Клима Самгина I. 22. В дальнейшем: М. Г. ЖКС. I. 22). Люба Клоун зажала бумажки в кулак, *подумала минуту*, кусая пухлые губы, и закричала» (М. Г. ЖКС. I. 31). Клим тоже усмехнулся, бездумно *посидел ещё несколько минут* и пошёл домой» (М. Г. ЖКС. I. 261). «*Посидела она недолго*, потом отнесла шезлонг под навес» (Д. Фекете, Смерть врача 241. Перевод Е. Малыхиной). «Вот вернусь, *поживу дома недельку* . . .» (А. Арбузов. Таня, 72). «Ничего, *пару деньков поживём* здесь на сухом пайке» (Т. Череш. Холодные дни, 429. Перевод О. Громова).

Az orosz perfektív igék jelentésében három dolog fejlődhet: 1. az idő, 2. a cselekvés és 3. a cselekvés tágabb értelemben vett, az ige alanyi és tárgyi viszonyait kifejező „tárgya”, melyet mi *szemléleti* (vagy aspektuális) *tárgynak* nevezünk el.²² Ennek a három fontos szemantikai tényezőnek (idő, cselekvés, szemléleti tárgy) egymáshoz való viszonya meghatározóan befolyásolja az egész aspektusrendszer

* Nem érthetünk egyet S. AGRELL jelentésmeghatározásával, aki a delimitatív akcióminőségű igéket így jellemzi: „Die po-Komposita markieren einen kürzeren unbestimmten (=nicht in Bezug auf Anfangs- und Schlusspunkt fixierten) Zeitverlauf”. Jellemzése alapján a po- prefixumos delimitatív igéket a folyamatos igékhez kellene sorolnunk. S. AGRELL hagyományait eleveníti fel M. A. SELJAKIN meghatározása is: «они (делимитативные глаголы — К. J.) выражают неопределённую непродолжительность времени действия.» Ld. S. AGRELL. Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte. — Lund, 1908, S. 53. M.A. Шелякин. Функции и словообразовательные связи детерминативно-временных приставок в русском языке. — «Фил. Науки». 1969, стр. 69.

mechanizmusát: elősegíti vagy akadályozza az igék párba fejlődését. Munkánk során megvizsgáltuk, hogy az egyes igecsoportok jelentésében a három tényező közül melyik játssza a főszerepet, melyik kerül előtérbe. Potenciálisan a három tényező minden orosz perfektív igében jelen van. A temporatív-terminatív (jelen esetben a delimitatív) igékben fontossági sorrendben az *időabsztrakció* kerül előtérbe, maga mögé rendelve a cselekvést és a szemléleti tárgyat. A szemléleti tárgy ilyenkor nem tölti be a cselekvés korlátozójának a szerepét.

Az orosz perfektív igék jelentésfunkcióit vizsgálva, meggyőződhattünk arról, hogy az egyes cselekvésmódok között a határok mozgékonyak, hogy a féllexikai jelentések (cselekvésmódok) gyakran *keverednek* vagy *átcsapnak egymásba*. A delimitatív igékben az időabsztrakció játssza a főszerepet, de a szövegkörnyezettől függően 1. a cselekvés mennyiségének, mértékének az absztrakciója is előtérbe kerülhet, maga mögé rendelve 2. az időt és 3. a szemléleti tárgyat. A temporatív-terminatív jelentés átalakul kvantitatív-terminatív jelentéssé: az igék nem a cselekvés idejének a viszonylagos rövidségét, hanem a cselekvés mennyiségének (mértékének) a nagyságát (esetleg fokát) jelölik:

«Много поработал товарищ Матэ в этом районе» (Ф. Шанта. 20 часов, 305. Перевод Е. Малыхиной). «Надо подумать о конце осады. Довольно повоевали, пора и мириться» (А. Степанов. Порт-Артур, II. 4.). «Гисслинг. Я вдоволь посмеялся» (А. Арбузов. Ночная исповедь, 556). «Не успеет молодое поколение вволю поиграть, помечтать с нею, как уже на его место встают новые любовники» (М. Г. ЖКС. I. 130).

Az igék valenciális mutatói a cselekvés mennyiségére, a cselekvés mértékének eleget voltára és ennek nyomán érzett kielégítettségre, megelégedettségre, szatív jelentésfunkcióra utalnak. Nem az idő rövidségének és huzamosságának a szeméje áll itt egymással szemben, hanem a *no-* prefixumnak két különböző jelentésfunkciója: a temporatív-terminatív, melyben a szövegkörnyezeti akcionális értékműtatók a cselekvés idejének viszonylagos rövidségére utalnak és kvantitatív-terminatív jelentésfunkció, melyben a valenciális mutatók a cselekvés mértékének a nagyságát vagy intenzitásának a fokát hangsúlyozzák.

A jelentések nemcsak átcsaphatnak egymásba, de *keveredhetnek* is. Az *idő* és a *cselekvés* absztrakciója egyszerre is előtérbe kerülhet egy perfektív ige jelentésében, maguk mögé rendelve második helyen a szemléleti tárgyat (jelen esetben a cselekvés alanyát). A hangadást jelentő *no-* prefixumos delimitatív igék jelentésfunkcióit vizsgálva R. G. KARUNC ezt írja: «В ряде глаголов на детерминативное (делимитативное — Й. К.) значение приставки *no-* как бы наслаивается так называемое *деминутивное значение* (Разрядка моя. — Й. К.), т. е. глаголы звучания с префиксом *no-* могут выражать одновременно оба указанных значения.»²³ A szótárak sem a kvantitatív (погулять вдоволь), sem a kvantitatív-temporatív (посвистать тихонько) jelentésfunkciókról nem tesznek említést. A delimitatív ige cselekvésének *deminutív* jellegére, intenzitásának *enyhe fokára* utalnak, illetve aláhúzzák azt a következő valenciális mutatók, melyek a deminutív-iteratív igék akcionális értékműtatói is lehetnek: тихо, мягко, легонько, тихонько, слегка, чуть-чуть, лениво, осторожно, приглушенно и пр:

«В кухне тихо пошептались, и тот же голос сказал: — Ну, как же камелии» (Л. Немет. Траур, 168. Перевод Е. Малыхиной). «Варвара осторожно посмеялась и осторожно заметила . . .» (М. Г. ЖКС. II. 243). Он осмотрел Климкова, посвистал тихонько и, отвернувшись в сторону,

лениво продолжал» (М. Горький. Жизнь ненужного человека). Вдохнул прохладный ветер, покрыл плуд мелкой рябью, мягко пошумел листвою деревьев, исчез» (М. Г. ЖКС. II. 130). «Захарий приглушенно покашлял в одеяло, прежде чем сказать . . .» (М. Г. ЖКС. III. 262).

A bolgár nyelvben a delimitatív és az attenuatív (deminutív) cselekvésmódok sokszor alakilag is egybeesnek, homonimák. Jelentésük a szövegkörnyezetből derül ki. KALINA IVANOVA, bolgár nyelvész erről így ír: «Сравнительно близко до атенуативности глаголы стоят глаголите от делимитативния НД. (НД=Начин на действието=способ действия — Й. К.) . . . Семантичната близост на атенуативная НД, органичен по интензитет, и делимитативния НД, органичен по временен интервал, се вижда и от това, че много често един глагол принадлежи с едно от значенията си към единия а с друго — към другия НД».²⁴ (Kiemelés tőlem. — К. J.) Mind a delimitatív, mind pedig az attenuatív (deminutív) akcióminőségű igék csoportjába sorolja az olyan igéket, mint a: повиждам, подухвам, покашлям, потъгувам, потърсвам. A bolgár nyelvben a delimitatív igékkel homonimák lehetnek az alábbi deminutív-iteratív igék: повозвам, поговорвам, погулявам, погълчавам, подухвам, покашлям, полежавам, подохвам, пошумявам, пошушвам, пояздвам.²⁵ A delimitatív és a deminutív-iteratív igék morfológiai összefüggéséről és szemantikai rokonságáról tanúskodik az 1976-ban Szovjetunióban megjelent Szerb-horvát—oroszló szótár néhány példája, megfelelése. A szerb-horvát *покашляти/покашлявати* igepár ekvivalenseként az orosz *покашливать*, а *поболети/поболевати* megfelelőjeként a *побаливать* ige szerepel.²⁶ Hogy mennyire közel állnak jelentésben a delimitatív és a deminutív-iteratív orosz igék, arra kitűnő bizonyág az Usakov szótár néhány tévedése is, amely igepárként tünteti fel az olyan igéket, mint a *потопать-потопывать*, *похмыкать-похмыкивать*, *покоптить-покапчивать*, *поколоть-покалывать*. Pedig a delimitatív igékből képzett deminutív-iteratív igék nem alkothatnak igepárt, mert a delimitatív igéket atermatív jelentésű alapigékből képezzük; cselekvésük csak külsőleg, időben éri el a terminust (a határt), nem képes az újrafolyamosítás révén processzualizálódni.

A delimitatív akcióminőségű orosz igékből képzett újrafolyamosított deminutív-iteratív ige időben tagolt, szaggatott, megszakításos cselekvést jelöl. Ennek a tagolt, egy időpontra nem vonatkoztatható (politemporális) cselekvésnek az aktusai szabálytalan, de *rövid időközökben ismétlődnek*. A delimitatív igék időjelentésére támaszkodik a deminutív-iteratív igék ismétlődő aktusainak a *rövidsége* és az egész politemporális cselekvésnek meglehetősen *rövid időtartama* is:

«Он видел, что большинство людей примолкло, лишь некоторые укрошено ворчат, да иронически *похохотывает* бритоголовый» (М. Г. ЖКС. II. 410). «На улице орут, *постреливают*» (М. Г. ЖКС. II. 611). Сонный и сердитый ходил на кривых ногах Дронов, спотыкался, *позывывал*, плевал;» (М. Г. ЖКС. I. 92). «Сердюк. — На кровати *полёживаешь*, первый помощник?» (А. Арбузов. Иркутская история, 307). «На подоконнике, *попыхивая* трубкой, расположился Лаврухин» (А. Арбузов. Годы странствий. 126).

A deminutív-iteratív igealakok elsősorban egy időszakaszra vonatkoztatott egyetlen tagolt cselekvést fejeznek ki; a cselekvés egyes aktusai szabálytalan és rövid időközökben ismétlődnek. L. A. ВКОВА a cselekvésnek ezt a fajta ismétlődését belső iterativitásnak nevezi.²⁷ A delimitatív igéknek egy speciálisan jellemző sajátossága, hogy a szemléltető-általánosító szemléleti jelentéspotícióban gyakran

fejeznek ki egy időpontra nem vonatkoztatható politemporális cselekvéseket egyszerű jövő idejű, múlt idejű és főnévi igenévi igelalakkal:

«Я почти не уходил с берега моря . . . *поплаваю, поныряю* и опять за эту» (А. Рылов, Воспоминания, 13). «Чуть *поработаешь* вечером, *попишешь* что-нибудь, наутро и глаза раскраснеются и слёзы текут» (Ф. Достоевский. Бедные люди). «Завистники, на что ни взглянут, подымут *вечно* лай; А ты себе своей дорогой ступай: *Полают*, да отстанут» (И. Крылов. Прохожие и собаки). «Люблю *почесать* язык о премудрости разные!» (М. Г. ЖКС. IV. 70). Павел Петрович на своём веку *пожуривал* и *подурачился*, и наконец, всё ему надоело» (Д. Писарев, Базаров, 5).

A deminutív-iteratív akcióminőségű igék — a delimitatív igékhez hasonlóan — kifejezhetnek olyan politemporális cselekvéseket is, amikor nem a cselekvés egyes aktusai, hanem *az egész cselekvés ismétlődik*; ezt a szemléleti jelentésárnyalatot nevezi L. A. ВІКОВА külső iterativitásnak:²⁸

«Офицерство — не терпит его и даже *поговаривает*, что он будто бы имеет отношение к департаменту полиции» (М. Г. ЖКС. IV, 436). «Афанасий. — В этом деле родственные отношения теряют силу; *почитывали* художественную литературу, кумекаем» (В. Розов. В добрый час, 55). Надя. — С Наташей, знаю, разругался. Даже в пивную, где вы с Костей в последнее время *посиживаете*, ходила» (В. Розов, Страница жизни, 261). Теперь, выйдя на пенсию, он *частенько подумывал* о том, что наконец сможет наверстать упущенное» (Д. Фекете. Смерть врача. 139. Перевод Е. Малыхиной).

A cselekvés lefolyásának *enyhe foka*, deminutív-kvantitatív jellege másodlagosnak tekinthető, mintegy ráakódik az időjelentésre; esetenként teljesen el is tűnhet. A deminutív-iteratív cselekvés intenzitásának *enyhe fokára* utaló akcionális értékmutatók (легко, негромко, тихо, тихонько, слегка, утомлённо, мягко и пр.) a delimitatív igékhez hasonlóan leggyakrabban a hangadást jelentő igék mellett állnak:

«На дворе шумел и *посвистывал*, подсказывая злые слова, ветер, эдакий *обессиленный* потомок сердитых вьюг зимы» (М. Г. ЖКС. II. 248). «Старый доктор *тихонько посмеивался*» (Д. Фекете. Смерть врача, 174. Перевод Е. Малыхиной). «Климу велели разбудить Дронова и искать Лидию в саду, на дворе, где уже виновато и *не громко покрикивала* Таня Куликова» (М. Г. ЖКС. I. 92). «Самгин, *утомлённый, посмеивался* . . . » (М. Г. ЖКС. III. 125). «мелок *легко постукивал* в его руках по доске. . . » (Д. Фекете, Смерть врача, 158. Перевод Е. Малыхиной). «Дронов, сидя не койке, посматривал на спорящих бегающими глазами и *тихонько покачивался*» (М. Г. ЖКС. I. 111). «Он стал расталкивать товарищей локтями и плечами, удивительно *легко*, точно ветер траву, *пошатывая* людей» (М. Г. ЖКС. II. 302).

Másodlagosnak tartjuk a deminutív jelleget, mert vannak helyzetek, amikor a cselekvés *enyhe fokának* jelentésfunkciója teljesen hiányzik az igéből:

«Макаров, *посвистывая громко* и дерзко, смотрел на всё глазами человека, который только что явился из большого города в маленький, где

ему не нравится» (М. Г. ЖКС. I. 103). «В номере гостиницы, *покрикивая* так же *громко*, как на вокзале, Алина призывала старику лакею: . . .» (М. Г. ЖКС. II. 129). «Надо говорить словами, которые укрощая инстинкты, будили бы разум, — *покрикивал* он *всё более почему-то раздражаясь* и багровея» (М. Г. ЖКС. I. 130).

A delimitatív és a deminutív-iteratív igék szemantikájának közeli rokonságából egyenesen következik a két cselekvésmód morfológiai együvé tartozása, összefüggése is. A delimitatív igékből, mint minden *temporatív-terminatív* igéből képzett reimperfektívált igealak aterminatívává válik; nem alkothat igepárt a motiváló igével. Megvizsgáltuk azokat a delimitatív igéket, amelyekből az *-ива-* szóképző szuffixum-modifikátor segítségével deminutív-iteratív igék képezhetők. A képzést lehetővé teszik:

1. A létezést és állapotot jelentő alapigékből képzett delimitatív igék:

жить — пожить — поживать
лежать — полежать — полёживать
сидеть — посидеть — посиживать
стоять — постоять — постаивать
дремать — подремать — подрёмывать
болеть — поболеть — побаливать

(Kivételek: повисеть, поголодать, погостить, подержать).

2. Az élettevékenységet jelentő multiplikatív alapigékből képzett delimitatív igék:

глотать — проглотать — проглатывать
зевать — позевать — лозёвывать
икать — поикать — поикивать
кашлять — покашлять — покашливать
клевать — поклевать — поклёвывать
моргать — поморгать — помаргивать
лизать — полизать — полизывать
плевать — поплевать — поплёвывать

(Kivételek: повздыхать, погрызть, подышать, почихать).

3. Az élettevékenységet jelentő nem multiplikatív alapigékből képzett delimitatív igék:

жевать — пожевать — пожёвывать
кусать — покусать — покусывать
пить — попить — попивать
чавкать — почавкать — почавкивать

(Kivétel: поестъ).

4. Az indeterminatív mozgást jelentő alapigékből képzett tárgyas delimitatív igék:

возить — повозить — поваживать (разг.)
водить — поводить — поваживать (разг.)
катать — покатать — покатывать
носить — поносить — понашивать
таскать — потаскать — потаскивать

5. Az egyszerű helyzetváltoztatást és egyhelyben végzett mozgást jelentő multiplikatív alapigékből képzett delimitatív igék:

прыгать — попрыгать — попрыгивать
скакать — поскакать — скакивать
качать — покачать — качивать
махать — помахать — махивать
топать — потопать — топивать

(Kivételek: понырять, пошагать).

6. Az abszolútív használatú tevést jelentő alapigékből képzett delimitatív igék:

палить — попалить — попаливать
писать — пописать — пописывать
рисовать — порисовать — порисовывать
точить — поточить — потачивать
варить — поварить — поваривать
работать — поработать — поработывать
лечить — полечить — полечивать

(Nem képeznek: повертеть, покрасить, повоевать, помолотить, покараулить и пр.).

7. A hangadást jelentő multiplikatív alapigékből képzett delimitatív igék:

кричать — покричать — покрикивать
крякать — покрякать — крякивать
свистеть — посвистеть — свистивать
скрипеть — поскрипеть — скрипывать
стучать — постучать — стучивать
хлопать — похлопать — хлопывать
трещать — потрещать — трескивать
хихикать — похихикать — хихикивать
фыркать — пофыркать — фыркивать

(Kivételek: поахать, побарабанить).

8. A nem multiplikatív hangadást jelentő alapigékből képzett delimitatív igék:

болтать — поболтать — побалтывать
выть — повыть — выивать
говорить — поговорить — поговаривать
петь — попеть — попевать
лаять — полаять — лаивать
плакать — поплакать — плакивать
смеяться — посмеяться — смеиваться

(Kivételek: побеседовать, погремень, позвучать и пр.).

9. Az érzékelést és optikai jelenségeket jelentő alapigékből képzett delimitatív igék:

глядеть — поглядеть — глядявать
смотреть — посмотреть — сматривать
блистать — поблистать — блёскивать

A képzést nem teszik lehetővé:

1. A természeti jelenségeket kifejező alapigékből képzett delimitatív igék; Kivételek:

дуть — подуть — подувать
капать — покапать — капывать

2. Az egyszerű helyzetváltoztatást és egyhelyben végzett mozgást jelentő nem multiplikatív igékből képzett delimitatív igék; Kivételek:

гулять — погулять — погуливать
плясать — поплясать — поплясывать

3. Az indeterminatív mozgást jelentő alapigékből képzett tárgyatlan delimitatív igék; Kivételek:

летать — полетать — полётывать
ходить — походить — похаживать

4. Az attenuatív-rezultatív akcióminőségű igék, melyeket sokan a delimitatív igékhez sorolnak: попудрить, помаслить, помочить и пр.

5. Az érzelmi, akarati életet, értelmi tevékenységet és viselkedést jelentő alapigékből képzett tárgyatlan delimitatív igék, továbbá a sokak által idesorolt attenuatív-rezultatív akcióminőségű igék: побеспокоить, постыдить, посрамить, помучить и пр.

ÖSSZEGEZÉS

1. A temporatív-terminatív igékből képzett folyamatos igealakok jelentése elszakad a motiváló igétől, nem képesek a cselekvést folyamatában megjeleníteni: a képzett reimperfektívált alakok mind iteratív cselekvést fejeznek ki. A temporatív-terminatív igékből *-ива-* szóképző-modifikátor segítségével alkotott újrafolyamatosított igealakok aterminatív jelentésűvé válnak, módosítják a motiváló ige jelentését. Egy aterminatív és egy terminatív (jelen esetben temporatív—terminatív) jelentésű ige az orosz nyelvben nem alkothat ige párt. A temporatív—terminatív igék az úgynevezett defektív, egyszemléletű igék közé tartoznak; lexikai jelentésük ellenáll a páralkotásnak.

2. A deminutív—iteratív igék szemantikája a delimitatív igék jelentésére támaszkodik, amelyek potenciálisan nemcsak temporatív, hanem kvantitatív-terminatív jelentésként is betölthetnek. Az *-ива-* szuffixum nem változtatja meg, csupán módosítja (modifikálja) a motiváló igék jelentését.

3. Feladatunknak tekintettük annak a bizonyítását, hogy a deminutív-iteratív igéket nem kompozíció (по + кашл + ивать) útján, hanem a fő megnyújtásával a delimitatív akcióminőségű igékből képezzük: покашлять — покашливать. Az ige párt alkotó rezultatív-terminatív igék (переписать//переписывать, переделывать//переделявать) lexematikusan egy igét alkotnak, egy ige paradigmájába tartoznak, mert lexikai jelentésük megegyezik; csak grammatikai (szemléleti) jelentésben különböznek. Az ige párt rendszerint *-ива-* *-ва-* és *-а-* formaképző szuffixumok segítségével a befejezett ige tövének megnyújtásával képezzük. Véleményünk szerint a deminutív-iteratív igéket is hasonló módon tőnyújtással a delimitatív igékből képezzük, de nem a formaképző, hanem a szóképző *-ива-* és *-ва-* szuffixumok segítségével. A felsorolt kivételek elsősorban fonó-esztétikai okok miatt nem képeznek deminutív-iteratív akcióminőségű igét.

Az affixális homonímia jelenségével állunk szemben: a переписывать ige *-ива-* szuffixuma formaképző; segítségével nem alkotunk új szót, csupán a befejezett ige grammatikai szóalakját változtatjuk meg, míg a покашливать igében az *-ива-* szóképző funkciót tölt be; segítségével új szót képeztünk. Ha nem tennénk különbséget a két homoním képző között, akkor olyan ellentmondásba kerülnénk önmagunkkal,

mint N. Sz. AVILOVA, aki az aspektuspárokot külön lexémákként kezelve, az *-uva*-suffixumnak csak szóképző funkciót tulajdonítva, a grammatikai és a lexikai jelenségeket morfológiailag egyformán jellemzi, annak ellenére, hogy elismeri az orosz igeaspektusok grammatikai létjogosultságát, az ige párok tisztán grammatikai jelenségek különbségét.²⁹

IRODALOM

- [1] М. Л. Ремнева. К истории глагольного вида в русском языке. — Фил. Науки, 1967. № 6. Стр. 63.
- [2] Д. Грубор. Аспектна значења. — Књига Рад 293 и Рад 295, Загреб. 1953, стр. 189.
- [3] Из трудов А. А. Шахматова по современному русскому языку — М. Учпедгиз., 1952, стр. 90.
- [4] А. MAZON. Morphologie des Aspects du verbe russe. — Librairie Honoré Champion. p. 64.
- [5] К. Неттерберг. Способы действия, представленные в обоих видах и только в одном. — Сб.: Вопросы глагольного вида. М., 1962, стр. 66.
- [6] А. BELIĆ. Zur slawischen Aktionsart. — Streitberg Festgabe. Leipzig, 1924, S. 4.
- [7] А. Белич. О српскохрватском глагольном виде. — Јужнословенски филолог IV. 1924, стр. 10.
- [8] С. Карцевский. Из книги «Система русского глагола». — Сб.: Вопросы глагольного вида. М., 1962, стр. 221.
- [9] М. Л. Ремнева. Указ. соч., стр. 59.
- [10] Ю. С. Маслов. Вид и лексическое значение глагола в современном русском литературном языке. — Известия Акад. Наук. 1948, том. VII. вып. 4. стр. 311.
- [11] Ю. С. Маслов. Указ. соч, стр. 310—311.
- [12] Ld. A. H. Тихонов. Члены видовых корреляций — грамматические формы одного слова. — Фил. Науки, 1965, № 2. стр. 103.
- [13] Е. А. Земская. Типы одновидовых приставочных глаголов в современном русском языке. — Сб.: Исследования по грамм. русск. лит. яз. — Изд. Акад. Наук. М., 1955, стр. 28.
- [14] А. В. Исаченко. Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким. II. — Братислава. 1960, стр. 236.
- [15] А. В. Исаченко. Указ. раб, стр. 279—280.
- [16] Ld. H. С. Авилова. Вид глагола и семантика глагольного слова. Изд. «Наука». 1976, стр. 295.
- [17] Грамматика современного литературного языка. М. 1970, стр. 284.
- [18] Ld. Д. Грубор. Указ. соч, стр. 84.
- [19] С. Карцевский. Указ. раб, стр. 227.
- [20] Ю. С. Маслов. Заметки о видовой дефективности. — Сб. статей. Славянская филология. Л., 1964, стр. 87.
- [21] М. А. Шелякин. Приставочные глаголы с аттенуативным значением в русском языке. — Фил. Науки. 1966/4, стр. 121.
- [22] Ld. Й. Крекич. Семантическое влияние внутренних и внешних факторов на лексическое и грамматическое значение начинательных глаголов с приставками за- и по— Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Dissertationes slavicae. Szeged. 1977, стр. 125—26.
- [23] Р. Г. Карунц. Глаголы звучания с приставкой по- в современном русском языке. — Актуальные проблемы русского словообразования. — Самарканд, 1972, стр. 77—78.
- [24] Калина Иванова. Начини на глаголно действие в съвременния български език — Изд. на Българската Акад. на Науките. София, 1974, стр. 77—78.
- [25] Калинина Иванова. Указ. соч, стр. 71—82.
- [26] И. И. Толстой. Сербскохорватско-русский словарь. М. Изд. «Русский язык». 1976.
- [27] Л. А. Быкова. О видовой соотносительности приставочных глаголов несовершенного вида со значением сложного длительного действия. — Труды Фил. Факультета Харьковского Гос. Ун-та им. М. Горького, 1960, стр. 96.
- [28] Л. А. Быкова. Указ. соч, стр. 96.
- [29] Н. С. Авилова. Указ. соч, стр. 41.

DER MORPHOLOGISCHE UND SEMANTISCHE ZUSAMMENHANG DER RUSSISCHEN DELIMITATIVEN UND DER DEMINUTIVEN-ITERATIVEN ZEITWÖRTER

In der vorliegenden Arbeit hatten wir die Absicht zu beweisen, dass die deminutiv-iterativen Verben sich in ihrer Semantik auf die Bedeutung der delimitativen Zeitwörter stützen, dass die deminutiv-iterativen Verben sich nicht aus den Grundverben mittels Komposition, sondern durch Dehnen des Stammes aus den delimitativen Verben bilden. Die temporativ-terminativen Zeitwörter gehören zu den sogenannten defektiven Verben; ihre lexikalische Bedeutung widersteht der Paarbildung. Die aus ihnen gebildeten unvollendeten (imperfektiven) Verbformen erhalten aterminative Bedeutung. Wir stehen der Erscheinung der affixalen Homonymie gegenüber: das den Stamm verlängernde Suffix *-iva-* erfüllt keine formbildende, sondern eine wortbildende Rolle, es modifiziert die Bedeutung des motivierenden temporaiv-terminativen Zeitwortes.

МОРФОЛОГИЧЕСКАЯ И СЕМАНТИЧЕСКАЯ СООТНЕСЁННОСТЬ ДЕМИНУТИВНО-ИТЕРАТИВНЫХ ГЛАГОЛОВ С ДЕЛИМИТАТИВНЫМИ ГЛАГОЛАМИ

Йожеф Крекич

В нашей статье мы поставили перед собой цель доказать, что деминутивно-итеративные глаголы, выражая прерывистость повторяющегося действия, в своей семантике опираются на значение делимитативных глаголов, ограничивающих проявление действия временными рамками, и образуются не композицией, а расширением основы делимитативных глаголов при помощи словообразующего суффикса *-ива*. Делимитативные глаголы относятся к так называемым временно-предельным глаголам. Глаголы несовершенного вида, образованные от временно-предельных глаголов, не поддаются процессуализации, становятся непредельными и поэтому не составляют с производящими глаголами видовую пару. Мы имеем дело с аффиксальной омонимией: *-ива-* является здесь не формообразовательным, а словообразовательным суффиксом, модифицирующим производящую основу делимитативного глагола.